
ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 910

Л. В. ХОМИЧ, асистент

*Одеський державний університет
кафедра економічної і соціальної географії
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна*

БЕРЕГОВА ЗОНА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто основні положення концепції берегової зони Одеської області, розкрито принципи функціональної і територіальної організації, обґрунтовуються її межі. Визначено найбільш актуальні проблеми розвитку берегової зони області.

Ключові слова: берегова зона, територіальна організація, функціональні смуги, функціональне зонування.

У сучасних умовах прибережним територіям завдяки високій динамічності природних, економічних процесів та унікальності економіко-географічного положення і ресурсів відводиться особлива роль у житті людини. Інтерес до вивчення проблем використання, управління і особливо екологічного стану цих територій уперше виразно виявився у ряді країн в 70-ті роки, а особливо підвищився в наші дні.

Об'єктом наукових досліджень стали берегові зони (далі БЗ), до складу яких, як правило, входять приморські території та прибережні ділянки акваторії, і які розглядаються як єдина природно-господарська система. За системоутворюючу вісь приймається берегова лінія, яка розмежовує і в той же час об'єднує приморські (суходіл) та прибережні (водні) підсистеми. Зростаючий інтерес до берегових зон пояснюється тим, що в стратегічному, ресурсному, екологічному, соціально-економічному плані вони є унікальними областями.

Цілі виділення берегових зон у більшості країн принципово не відрізняються. Це, в першу чергу, необхідність збереження унікальних природних комплексів, зменшення обсягів забруднення середовища, створення умов для безконфліктного розвитку різних видів господарської діяльності та управління використанням ресурсів. Найчастіше відмінності виявляються при визначенні географічних меж (простору) зон та у підходах до управління ними. В залежності від орієн-

тації на певні види використання (господарське, природоохоронне, ресурсне і т. д.) та соціально-економічні функції цих територій змінюється співвідношення розмірів наземних і акваторіальних ділянок БЗ [4].

Високий ступінь внутрішньої зв'язаності основних природних і господарських елементів дає змогу розглядати БЗ як своєрідний природно-економічний феномен. Винятковими рисами берегової зони, які визначають її саме як такий феномен, є контактність та бар'єрність положення, унікальний ресурсний потенціал (власне, БЗ може розглядатися як своєрідний територіальний ресурс), демографічна та економічна аттрактивність, безальтернативність господарських функцій та особливості територіальної організації. Демографічна аттрактивність є загальносвітовою тенденцією, яка проявляється у збільшенні інтенсивності тяжіння та у звуженні смуги концентрації населення. Розширення масштабів територіального поділу праці веде до постійного зростання економічного потенціалу БЗ.

Одночасно в берегових зонах найбільш гостро виявляються протиріччя між економічними й екологічними інтересами. Сучасний рівень антропогенного навантаження на ці райони призводить до знищення їх екосистем, втрати певних видів ресурсів. Зараз все частіше ставиться питання про співвідношення прибутків від господарського використання узбережжя та витрат на ліквідацію негативних наслідків такого використання. За цих обставин надзвичайно важливим є удосконалення територіальної організації БЗ, створення тут особливого режиму правових відношень, пошук нових шляхів вирішення конфліктних ситуацій та обмеження негативного впливу на природне середовище.

З середини 90-х років в Україні розпочато роботу для створення правової основи природокористування в БЗ, розробки концепцій управління та сценаріїв розвитку господарства.

Відповідно до розробленої нами концепції берегова зона Одеської області — це ділянка суші, прилегла до моря (приморська зона), і відповідна частина прибережної акваторії (шельфова зона), які взаємно впливають одна на одну у природному і господарському відношенні. До складу БЗ на суші входять вісім адміністративних районів, які мають вихід до моря та гирлових ділянок Дунаю і Дністра: Комінтернівський, Біляївський, Овідіопольський, Білгород-Дністровський, Татарбунарський, Кілійський, Ізмаїльський, Ренійський та міста обласного підпорядкування Одеса, Білгород-Дністровський, Іллічівськ, Южний, Теплодар, Ізмаїл. На морі — частина акваторії Чорного моря до зовнішнього кордону територіальних вод. Хоча виділення меж БЗ Одеської області за адміністративним принципом є дещо спрощеним підходом, але з позиції того, що вона має стати об'єктом управління, це може бути виправданим. Крім того, світова практика свідчить, що узгодження меж БЗ з адміністративними кордонами є найбільш доцільним [1,4].

Принциповою особливістю БЗ є зменшення (відносно лінії берега) у бік суші і моря інтенсивності їх взаємного впливу та рівня господарського навантаження, що дає підстави виділити в її межах п'ять функціональних смуг (умовно паралельних до лінії берега):

- фасадна (приморська) смуга, яка характеризується найбільшою аттрактивністю, концентрацією населення, господарства та різноманітністю соціально-економічних функцій;
- перехідна (приморська) смуга, для якої зберігається висока аттрактивність,

але зменшується концентрація населення, зменшується різноманітність господарських функцій;

- периферійна (приморська) смуга, для якої слабо виражена морегосподарська функція, в ній домінує сільськогосподарське використання території, помітно знижується концентрація населених пунктів, відсутні великі міста;

- смуга (морська) прибережних вод з максимальною концентрацією господарської діяльності на акваторії;

- шельфова смуга з епізодичним фрагментарним використанням.

Крім того, неоднорідність для БЗ Одеської області виявляється не лише при віддаленні від узбережжя, але й уздовж його. Так, наприклад, істотні відмінності за рівнем освоєння території, за показниками концентрації населення, господарства та рівнем урбанізації має берегова зона на ділянках Одеської агломерації та Татарбунарського району. Це, на нашу думку, є підставою для виділення в межах БЗ трьох підзон: Одеської, Задністровської, Придунайської.

Берегову зону Одеської області слід розглядати як специфічний територіальний ресурс, який має унікальний природно-ресурсний потенціал (біосферний, рекреаційний, агрокліматичний), унікальне економіко-географічне положення (транспортно-географічне, контактне, прикордонне) [3]. Вона характеризується збільшенням аттрактивності (демографічної, господарської), різноманітності та конкуренції господарських функцій.

Для БЗ властива значна демографічна аттрактивність, про що свідчить досить чітка поляризація в розподілі населення в межах Одеської області. Певною мірою, реальне зростання кількості населення у приморських містах стримувалося адміністративними заходами протягом радянського часу. І все ж, показовим є те, що на території берегової зони, площа якої становить лише 33% від площі області, проживає 70 % (на 1.01 1999 р.) населення області, в тому числі 84% міського і 43% сільського.

На території БЗ сконцентровано також більше 85% промислового виробництва Одеської області. У порівнянні з Українським Причорномор'ям берегова зона Одещини при збереженні загальних рис у структурі господарства бере на себе значну частку функцій, які відповідають міжнародному і національному рівням територіального поділу праці, а її функціонально-галузева структура виділяється більшою різноманітністю та масштабністю представлених видів господарської діяльності.

Найбільш актуальними проблемами зараз для берегової зони Одеської області залишаються:

- відсутність спеціальної законодавчої бази для визначення порядку використання території і ресурсів, стимулювання природоохоронної діяльності, порядку вирішення конфліктів (в тому числі для приватного сектору);

- висока концентрація і територіальна конфліктність господарських функцій на окремих ділянках зони;

- високий ступінь залучення території до господарського використання, відсутність достатньої кількості природоохоронних зон;

- постійне погіршення екологічної ситуації.

Нові перспективи і проблеми для БЗ Одеської області будуть пов'язані з реалізацією проектів міжнародних транспортних коридорів (далі МТК) (МТК №7 "Дунайський водний шлях", МТК №9, МТК "Балтика — Чорне море" (через

Гданськ – Одесу), МТК “Транскавказький”), із можливим транзитом через її територію енергоносіїв та створенням єдиної транспортної системи країн Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). Проблеми будуть пов’язані із підвищенням екологічного ризику та зростанням техногенного навантаження на цю територію. Тоді як позитивним може стати модернізація транспортної інфраструктури та зростання економічного потенціалу зони. Нові можливості для вирішення соціально-економічних і екологічних проблем для придунайських районів можуть виникнути у зв’язку з формування єврорегіону “Нижній Дунай”.

Усе вище сказане свідчить про необхідність застосування особливого підходу до використання території БЗ. На жаль, зараз найбільш поширеним залишається багатофункціональне (сільськогосподарське, промислове, транспортне, рекреаційне, для розселення і т. д.) використання обмежених ділянок БЗ, що значною мірою призводить до деградації природних ресурсів. Такий підхід спричиняє ситуацію, коли взаємно несумісні види господарської діяльності завдають один одному взаємні збитки.

У даній ситуації, на наш погляд, головною умовою для нормального розвитку БЗ може стати її чітке функціональне зонування, тобто визначення ділянок цільового використання, яке передбачає територіальне розмежування основних господарських функцій (природоохоронних, рекреаційних, портово-промислових, сільськогосподарських та ін.) та створення між такими ділянками, по можливості, буферних зон. Зонування в сучасних умовах може стати основним способом захисту економічної та екологічної цінності різних ділянок БЗ, збереження певних груп ресурсів. Критерієм віднесення певної ділянки БЗ до того чи іншого функціонального типу є оцінка всіх можливих видів господарського використання на основі комплексного аналізу природно-ресурсного потенціалу, стійкості природних комплексів до певних видів навантаження, соціально-економічних факторів.

У першу чергу потрібно змінити підходи до оцінки території зони та організації природокористування. Необхідно провести кадастрову оцінку земель та ресурсів, аналіз стійкості природних комплексів до певних рівнів навантаження.

Література

1. Нордвикские принципы комплексного управления береговыми зонами. // Материалы Всемирной конференции по рациональному использованию ресурсов береговой зоны. Всемирный банк. — Нордвик, Нидерланды, 1993. — 21 с.
2. Слевич С. Б. Океан: ресурсы и хозяйство. — Л.: Гидрометиздат, 1988. — 192 с.
3. Топчієв О. Г., Полоса О. І., Пузирний П. А., Хомич Л. В. Приморські зони України (ресурсний потенціал, пріоритетні функції, територіальна організація) // Укр. геогр. журнал. — 1994, № 1-2. — С. 18-25.
4. Sorensen Jens C., McCreary Scott T. (1990). Institutional Arrangements for Managing Coastal Resources and Environments. Washington, D. C.: National Park Service U. S. Department of the Interior. Pp. 3-18.

Береговая зона Одесской области: проблемы и перспективы развития

Л. В. Хомич

Одесский государственный университет
кафедра экономической и социальной географии
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65026, Украина

Резюме

Рассматривается актуальность вопросов, связанных с использованием территории и ресурсов береговых зон. Изложены основные положения концепции береговой зоны Одесской области, в которых раскрываются принципы функциональной и территориальной организации, обосновываются ее границы. Определены наиболее актуальные проблемы развития береговой зоны области.

Ключевые слова: береговая зона, территориальная организация, функциональные полосы, функциональное зонирование.

A coastal zone of the Odessa oblast: problems and prospects of development

L. V. Khomych

Odessa State University
Department of Economic and Social Geography
Dvorianskaya St., 2, Odessa, 65026, Ukraine

Summary

The topical problems connected with the exploitation of territory and coastal zone resources are stated. The basic concepts of a coastal zone of the Odessa oblast and its boundaries as well as the principles of functional and territorial organization are determined. The most important problems of the coastal zone development are emphasized.

Key words: coastal zone, territorial organization, functional zone, functional zoning.